

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7820>

Number: 73 , p. 417-426, Winter 2018

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Süreci / Publication Process

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayın Kabul Tarihi / Article Acceptance Date

03.10.2018

09.12.2018

Yayınlanma Tarihi / The Published Date

31.12.2018

KİTLE TÜKETİMİ KÜLTÜRÜNDE YABANCILAŞMA

ALIENATION IN MASS CONSUMPTION CULTURE

Öğr. Gör. Mehmet Akif Kara

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4308-9933>

Giresun Üniversitesi, Eynesil Kamil Nalbant MYO,

mehmetakif.kara@giresun.edu.tr

Öz

Kapitalizm, insanın sınırlı ihtiyaçlarını sınırsız hale getirmektedir. Özellikle sanayi devrimi sonrasında insanların gündelik yaşamlarındaki ihtiyaçları giderek artmakta ve çeşitlenmektedir. İnsanoğlunun, kapitalizmin “ihtiyaçların artması” yönündeki vazaları neticesinde, karakterlerine, özlerine ve değerlerine/kültürlerine olan bağları da zarar görmekte ve yok olmaktadır. Bireyler, ürettiklerine ve nihayet buna bağlı olarak ürettiklerine, doğaya, diğer bireylere ve son tahlilde kendilerine yabancılaşmaktadır.

Yabancılaşma ve özgürlük arasındaki ilişki ile birlikte megapollerde toplanma, buna müteakip sanayide yaşanan hızlanma ve üretim çokluğu ve nihayetinde tüketim endişesi ile birlikte bilinçsiz yönetimin etkisiyle tüketim kültürü yaygınlaşmaktadır.

Tüketim ile birlikte kendisine hızla yabancılaşan modern toplumun bireyleri, daha az emek sarf eden, üretime katılmayan fakat kapitalizmin “mabetlerinde” üretilen “suni ihtiyaçlarını” gidermek için üretmek zorunda kalan ve sürekli olarak kendisini yeniden üreten bir “makine” halini almaktadır. Yabancılaşma ve tüketim arasındaki kopmaz bağ olan ve her ikisinin hem nedeni hem sonucu olarak yer alan “kapitalizm” olgusudur/düzenidir.

Bu çalışmada; yabancılaşma üzerine kuramsal bir çözümleme yapılacaktır. Hem alan araştırmalarının kuramsal çerçeveleri için bir zemin oluşturmak hem de pazarlama alanında eksik bırakılan yabancılaşma ve tüketim ilişkisini tamamlamak amacıyla bu çalışma hazırlanmıştır. Çalışma da esas itibarıyla kitle tüketimi toplumunda yabancılaşmanın varlığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yabancılaşma, Tüketim Kültürü, Kitle Tüketimi, Kapitalizm, Yabancılaşma Teorileri

Abstract

Capitalism makes people's limited needs unlimited. Especially after the Industrial Revolution, the needs of people in everyday life are increasing and diversifying. Human beings, as a result of the preaching of capitalism "needs increase", their ties to their character, their essence and their values / cultures are also damaged and disappear. Individuals are alienating to what they produce and what they ultimately consume, to nature, to other individuals, and to the final revelation.

Along with the relationship between alienation and freedom, the megapoller collects, followed by the acceleration of production and the multiplicity of production, and finally the consumption culture is widespread due to the unconscious management together with the concern of consumption.

With consumption, the individuals of modern society are rapidly becoming a "machine" that has to produce for the "artificial needs" of less labor and non-production, but produced in "the temples of capitalism" and to constantly reproduce itself. It is "capitalism" which is the unbreakable bond between alienation and consumption, and both of which are both the cause and the end.

In this study; a theoretical analysis on alienation will be made. This work has been prepared both to establish a basis for the theoretical frameworks of field research and to complement the relationship between consumption and alienation that is lacking in marketing. The study will mainly discuss the existence of alienation in the mass consumption society.

Key Words: Alienation, Consumer Culture

GİRİŞ

Günümüz toplumları, sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan çok hızlı bir biçimde değişmekte ve bununla birlikte dönüşmektedir. Bu değişim ve dönüşümü anlamaya çalışan sosyal bilimciler, her ne kadar farklı düşünseler ve farklı kavram setlerinden konuşsalar bile ortaklaştıkları nokta "tüketim" meselesidir. Tüketimin, bir yaşam biçimi olarak tüm toplumları etkilediği konusunda hem fikirdirler.

Kapitalizm, insanın sınırlı ihtiyaçlarını sınırsız hale getirmektedir. Özellikle sanayi devrimi sonrasında insanların gündelik yaşamlarındaki ihtiyaçları giderek artmakta ve çeşitlenmektedir. İnsanoğlunun, kapitalizmin "ihtiyaçların artması" yönündeki vaazları neticesinde, karakterlerine, özlerine ve değerlerine/kültürlerine olan bağları da zarar görmekte ve yok olmaktadır. Bireyler, ürettiklerine ve nihayet buna bağlı olarak tükettiklerine, doğaya, diğer bireylere ve son tahlilde kendilerine yabancılaşmaktadır.

Yabancılaşma ile birlikte ortaya çıkan boşluğu doldurmak için bireyler tüketime yönelmektedir. Sanayi devrimi, toplumların

sosyal, ekonomik, kültürel ve politik tüm yapısını kökten değiştiren ve dönüştüren radikal bir gelişmedir. Sanayileşme sürecinde, kentlerde kurulan fabrikalarda çalışmak için, Marx'ın yedek işgücü ordusu olarak tariflediği, kırsaldan kentlere göç eden bir kesim olmuştur. Böylelikle kentleşme belli süreçte yoğun olarak artmıştır (Kara, 2018). Yabancılaşma ve özgürlük arasındaki ilişki ile birlikte megapollerde toplanma, buna müteakip sanayide yaşanan hızlanma ve üretim çokluğu ve nihayetinde tüketim endişesi ile birlikte bilinçsiz yönetimin etkisiyle tüketim kültürü yaygınlaşmaktadır.

Tüketim ile birlikte kendisine hızla yabancılaşan modern toplumun bireyleri, geçmişe oranlar daha az emek sarf eden, üretime katılmayan ancak kapitalizmin "mabetlerinde" üretilen "reel olmayan ihtiyaçlarını" gidermek için üretmek zorunda kalan ve sürekli olarak kendisini yeniden üreten bir "makine" halini almaktadır. Yabancılaşma ve tüketim arasındaki kopmaz bağ olan ve her ikisinin hem nedeni hem sonucu olarak yer alan "kapitalizm" olgusudur/düzenidir.

Kapitalizmin içinde bulunduğu kriz

halini aşabilmek amacıyla kendisini yeniden ürettiği ve bu üretimin tam merkezinde “kitle tüketimi toplumunun” olduğunu söylemek mümkündür. Kapitalizmin “kitle tüketimi” ile birlikte kendi yarattığı krizleri aşmaya çalışması aynı zamanda kendi içerisinde bir başka “paradoks” oluşturmaktadır. Bu paradoks kelimenin tam anlamıyla “yabancılaşma” sorunsalıdır.

Bu çalışma da “yabancılaşmanın” günümüzdeki etkileri ve tüketim sorunsalı açısından “ilişkisi” ele alınmıştır. Elbette ki farklı alan araştırmalarıyla desteklenebilir bir çalışma halindedir ve bu yönüyle eksiktir.

Çalışma esas itibariyle “iki ana bölümden” oluşmaktadır. İlk bölümde, çalışmanın kavramsal çerçevesi çizilmiş ve ana kavramımız olan “yabancılaşma” kavramı parçalarına ayrılmıştır. Kavramın ilk çıkışından bugüne kadar “teorilerdeki” durumu ve başta sosyoloji disiplini olmak üzere bilimsel anlamda yarattığı “kültürel, epistemolojik ve enformatik” değişimler ele alınmıştır.

Ardından “kitle tüketimi kültürü” kavramı ile ilişkisi kapitalist sistemde bireyin yabancılaşması başlığı altında incelenmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, yabancılaşma olgusunun içeriğine dönük kavramsal bir genişleme sağlamak amaçlanmıştır. Bu biçimiyle “betimleyici” bir terim olarak değil; “açıklayıcı” bir kavram olarak çalışmada ele alınmış ve bu biçimiyle tanımlanmıştır. Aynı zamanda, salt alan yazının taranmasına dayalı bir “yabancılaşma” tanımı geliştirmek yerine çalışmanın kuramsal çerçevesi ve incelenen tüketim ile ilişkisi bağlamında sorunsallaştırılmasına dönük bir tanımlama çabası benimsenmektedir. Bu bölüm içerisinde; yabancılaşma kavramının dilsel kökenleri, sosyal bilimler dâhilinde kullanımları ve gelişimi bütünlüklü ve karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

“Yabancı” kelimesi Latince’de “alienus” kökünden türetilmiş ve batı dillerine

“kendinden geçme, benliğin dışına çıkma” olarak “alienation” şeklinde geçmiştir (Koç, 2013: 208). Yabancılaşma kavramı kelime kökeni itibariyle geçmişte “akıl hastalarını” tanımlamak için kullanılmaktaydı. Keza, Fransızca’daki “aliene” ile İspanyolca’daki “alienado” kelimeleri anlam itibariyle psikoza tanımlamaktaydı. İngilizce’de ise bugün akıl hastaları ile ilgilenen doktorlar “alienist” olarak adlandırılmaktadır (Fromm, 1990:134-135). Batı’da tarihine baktığımızda yabancılaşma kavramının ilk kez Eski Ahid’de puta tapma konusu ile ilgili olarak ortaya çıktığını görmekteyiz.

Konuya ilişkin olarak, Tolan’ın aktarımına göre, “*Peygamberlerin anladıkları anlamda puta tapma, Tek Tanrı yerine birçok Tanrıya tapma olgusu değil, putların insan tarafından yaratılmış olması ve insanın, kendi yarattığı nesnelere kutsal sayması olgusudur. İnsanoğlu kendi hayatı ile ilgili özel nitelikleri nesnelere aktarmakta ve kendisini gerçekleştirerek aşma yerine kendi varlığı ile ancak puta tapma yoluyla ilişki kurabilmektedir. İnsan böylece kendi gücüne ve kendisinde var olan potansiyelin zenginliğine yabancı kalmakta ve kendi varlığının özelliklerine, ancak putların hayatına boyun eğerek dolaylı yoldan ulaşabilmektedir.*” (Tolan, 1991: 283).

Daha sonra, 18 ve 19. Yy’larda çağın düşünürleri, yaşadıkları çağın katı, boş, amaçsız ve ruhsuz bir çağ olmasından yakınıyorlardı. Goethe, Schilier, Feurbach, Hegel, Marx gibi varoluşçular hep aynı temayı vurgulamışlardır ve kavramı ilk olarak belirginleştiren Hegel olmuştur (Tolan, 1983:284).

Alman idealizminin en önemli ismi ve felsefe tarihinin de kırılma noktalarından birisi olarak Hegel’in genel felsefesine baktığımızda “bir başkası olmak” fikriyle birlikte yabancılaşma kavramını görmekteyiz (Aydoğan, 2015: 275).

Yabancılaşma kavramı, Jean-Jacques Rousseau, Hegel, Feurbach gibi filozoflar tarafından ilk kez kullanılsa da bu kavrama “teorik” bir çerçeve kazandıran Karl Marx

olmuştur. Marx'ın metinlerinde "yabancılaşma" kavramı ve teorik çerçevesi "anahtar" rolündedir (Bayhan, 1997; Barlas, 1996; Marx, 2011). Bilhassa, Marx'ın erken dönem yazıları arasında yer alan 1844 El Yazmaları kitabı başta olmak üzere birçok eserinde kapitalizme dönük eleştirilerin temelinde yer almaktadır. Kapitalist düzene yönelik getirilen ilk ve temel eleştiri, işçinin ve emeğin yabancılaştırılması üzerine kurgulanmıştır (Marx ve Engels, 2013).

19.yy. filozofları arasında en önemli isimlerden birisi olan Marx'ın düşüncesi daha önceki filozoflardan büyük bir kopuşu simgelemektedir. Keza, Marx'ın 11. Tez olarak ön gördüğü şu sözler bu ifadeyi anlatmaktadır: "filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumladılar, aslolan onu değiştirmektir" (Marx, 2013: 17).

Giddens'a göre ise (1993: 137) yabancılaşma kavramı, varoluşsal anlamı itibariyle bugünkü içeriğine modern çağda kavuşmuştur. İçinde bulunduğumuz çağın, akıl ve bilimi öne plana çıkarması bu anlamlandırmada en önemli etkenlerden birisi olmaktadır. O halde, sanayileşme ile birlikte üretim ve buna bağlı olarak tüketim kültüründe yaşanan değişim, insanın değer yitimine neden olmuş ve insanda bir boşluk yaratmıştır.

YABANCILAŞMA TEORİLERİ

Yabancılaşma kavramına ilişkin yaklaşımlar genel itibariyle iki dönem altında incelenmektedir. Bu dönemlerden birincisi "klasik dönem" olarak adlandırılmaktadır. Hegel, Marx, Feuerbach gibi düşünürlerin görüşleri bu kapsamda değerlendirilmektedir. İkinci dönem ise "çağdaş dönem" olarak adlandırılmakta ve 1950 sonrası dönemin önemli bilim insanları olan Marcuse, Fromm, Seeman, Simmel ve Mills'in görüşlerini içermektedir (Tolan, 1983).

Klasik Dönem Teorileri

Hegel, yabancılaşma kavramını ilk kez felsefi bir kavram olarak ele alan kişidir. Hegel, yabancılaşma ve nesneleşmeyi eş anlamlı kabul ederek, antropolojik bir çerçeve

sunmaktadır. Antropoloji, genel-geçer tarih dışı bir insan doğasının varlığı fikridir. Dolayısıyla, Hegel, yabancılaşmayı, tarih ve toplum dışı bir gerçeklik olarak, insanın doğasına içkin olarak ele almış ve ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmiştir. Hegel'in felsefesi, "mutlak ruh"un yabancılaşması üzerine kurulmuştur (Bayhan, 1997: 28).

Hegel'e göre insan kendisini, toplumsal kurumlara uzak ve bağımsız varlığını sürdüren kişi olarak tanımlamaktadır. Bu evre, insanın kendi ruhunun farkına varmasının bir ifadesidir. Toplumdan kopuş tam anlamı ile sağlanamadığı sürece gerçek bir özgürlükten bahsetmek mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla, birey ile toplumsal kurumlar arasındaki birleşme, yabancılaşma süreci ile birlikte gerçekleştirilmektedir (Savaş, 2015).

Feuerbach yabancılaşma kavramını daha çok dinsel bağlamda ele almıştır. Hegel'in geliştirdiği felsefeyi insanı somut olarak açıklama yerine mutlak tin üzerine kurulmuş bir teoloji olarak değerlendirmektedir. Feuerbach'a göre insan tanrıyı yaratmıştır. Din denilen olgunun insanın kendi isteklerinin ve özelliklerinin yansımından başka bir şey olmadığını ifade etmektedir. Din olgusu ile birlikte insan önce tanrıyı yaratmış daha sonra ise kendine yabancılaşarak onun karşısında köle durumuna düşmüştür (Tolan, 1993:285).

Yabancılaşma kavramı, Marx'ın geliştirmiş olduğu teoride belirgin bir öneme sahiptir. Bu yaklaşımda birey, gerçek bir insan; bir dizi duygu, güdü ve maddi ihtiyaçlarla donanmış insandır. Hem toplumsal hem de doğal bir varlık olarak yabancılaşmaya maruz kalmıştır (Demirer ve Özbudun, 1999: 19-20). Marx'ın yabancılaşma ile ilgili görüşlerinde Hegel ve Feuerbach'ın etkisi görülmektedir. Ancak Marx, Hegel'in bakışının aksine yabancılaşmaya olumsuz bir anlam yüklemekte ve somut bir temele oturtmaktadır.

Marx'ın yaklaşımında üç temel öğe vardır: emek, sermaye ve gereksinimler. Marx, emeğin yabancılaşmanın birbiri ile ilişkili dört biçimini ortaya koymaktadır. Bunlar;

- Emekçinin, emeğin ürününe yabancılaşması
- Emekçinin kendi üretken faaliyetlerine (işine) yabancılaşması
- Emekçinin kendi yaşamına yabancılaşması (doğaya)
- Emekçinin kendine yabancılaşması

Marx'a göre kapitalist sistemde insanlar yabancılaşmıştır, toplulukta kaybolmuşlardır ve bütün yabancılaşmanın kökü ekonomik yabancılaşmadır (Akt. Bayhan, 1997: 29).

Marx'ın yabancılaşma teorisinde karışımıza çıkan en önemli kavramsallaştırma "fetişizm"dir. Marx, "emek ürünlerine, meta olarak üretildikleri anda yapışveren ve bu nedenle meta üretiminden ayrılması imkansız olan şey fetişizmdir" der (Marx, 2015: 94). Tolan (1991: 294) bu süreci şöyle aktarmaktadır: "Marx, kapitalist toplumda değişim değerinin kullanım değeri üzerindeki egemenliğini ve parasal ilişkilerin yüceltilmesi yoluyla insani ilişkilerin ve kullanmadan doğan yararın yok olması olgusunu 'meta fetişizmi' olarak nitelendirmektedir. İnsanlar arasındaki ilişkiler giderek şeyler arası ilişkilere dönüşmektedir."

Meta fetişizmi ve şeyleşme kavramları yabancılaşma ile özdeş olarak ele alınmaktadır. Meta fetişizmine yol açan olgu insanın aşırı tüketim tutkusudur. Kapitalist sistemde insan, metaların tüketimi açısından diğer insanlara yabancılaşır ve aynı biçimde kendisi de iş bölümü pazarında meta haline gelir (Ünalı, 2011: 14).

Çağdaş Dönem Teorileri

Marx'ın toplumdaki yabancılaşan sınıfın işçi sınıfı olduğu iddiasına karşılık, ileri sanayi toplumunu irdeleyen Marcuse, toplumun tek boyutlulaşma süreci olarak nitelediği yabancılaşmayı, toplumun tüm temel sınıfları için geçerli saymaktadır (Bayhan, 1997, 33). Yabancılaşmayı, bireylerin yaratıcı güçleri ve bilinçlerini, kolektif insani özlerini kaybetmeleri olarak değerlendirmekte ve kendileri üye-

rinde hakimiyet kuran, insani özden uzaklaşan güçleri tutsağı haline geldiğini belirtmektedir (Aytaç, 2005). Marcuse'a göre "ileri sanayi toplumunun en rahatsız edici yanlarından biri de; akıldışılığın akılsal karakteridir...İnsanlar kendilerini satın aldıkları metalarla tanımlamaktadır, ruhlarını otomobillerinde, müzik setlerinde, dublex evlerinde, mutfak donatımında bulmaktadırlar. Bireyi topluma bağlayan düzeneğin kendisi değişmiş ve toplumsal denetim, üretmiş olduğu yeni ihtiyaçlarda demirlemiştir." (Marcuse, 1990:8; akt. Bayhan, 1997:34).

Fromm'a göre (1990:134), "yabancılaşma, kişinin kendisine bir yabancı gibi duyduğu deneyim biçimidir. Yabancılaşmış insan, başka herhangi bir kişiden koptuğu gibi, kendisinden de kopmuştur."

Bir başka ifadeyle söyleyecek olursak, Fromm, yabancılaşmayı toplumsal bir olgu olduğu kadar bireysel bir sorun olarak da değerlendirmektedir ve Marx'tan farklı olarak yabancılaşmanın sadece işçi sınıfı olmadığını, herkesin kendisini "şeye" dönüştürdüğünü ve yabancılaştığını söyler (Baylan, 1997: 35).

Endüstri, teknoloji, bürokratik kurumlar vb. modern kurumların, süreçlerin bireyin ruhsal yapısı üzerinde yıkıcı etkiler yaptığını, psikolojik sorunlar yarattığını günümüzde günlük hayatta yaşanan nevrozların bireyin yabancılaşmasının bir kanıtı olduğunu ifade etmektedir (Emir, 2012: 49-50). Bireyin kendisine yabancılaşması ve hayatında sürekli bir boşluk hissetmesi kapitalist sistemin üretim biçiminden kaynaklanmaktadır. Fromm, bireyin, duyuşsal ve bilişsel yetilerini körelten ve varlığı anlamsızlaştıran kapitalist sistemin tüketime dayandığını söylemektedir (Duman, 2018: 160).

Fromm, çağdaş toplumda yabancılaşmanın her yeri kapladığı düşüncesindedir. Fromm'a göre kapitalist sistemin üretim şekli nedeniyle insan korkak ve yabancılaşmış bir hale gelmektedir. Çünkü bu sistem, bireyin onlar karşısında kendini aciz ve çaresiz hissettiği, giderek büyüyen ekonomik ve bürokratik

devler yaratmaktadır. Bu durumda da bireyler toplumsal oluşumlara aktif olarak daha az oranda katılabilmektedir. Bu sistem içinde korkak bir hale gelen insanın tek çaresi de tüketmektir. Bu yolla insan pasifliğe yöneltilmekte ve dünyada hiçbir şeyi aktif olarak yaşayamamaktadır (Ofloğlu ve Büyükyılmaz, 2008: 31).

Mills, çağdaş kapitalist toplumun, siyasal eylemde bulunabilecek yeteneklere sahip bireylerden oluşan etkin bir kamu yerine; bilgisiz, güdülen, örgütsüz ve bireyci kişilerden oluşan bir kitle toplumu yarattığına dikkat çekmektedir (Tolan, 1991: 85). Yabancılaşmış bireylerin kitle toplumunun, güçlü olana boyun eğen bir yapıda olduğunu ifade etmekte ve insanların güce karşı duydukları saygı ve korkunun etkisiyle sorgusuz eğilimlerini yabancılaşma olarak yorumlamaktadır (Mills, 1974).

Yabancılaşma kavramını kuramsal düzeyde ele alıp yaptığı bilimsel araştırmalarla ölçülebilir bir düzeye indiren ilk çalışmacı Seeman'dır. Amerika'da yabancılaşma üzerine çalışan Seeman, yabancılaşmayı sosyopsikolojik açıdan ele almış ve toplumsal koşulları dışarıda tutmuştur (Mercan, 2006: 36).

Bireyin kendisini algılaması ve davranışları açısından kategoriler oluşturmuştur. Bu kategoriler; güçsüzlük duygusu, anlamsızlık duygusu, normsuzluk hali, tecrit edilme duygusu ve kendine yabancılaşmadır (Tolan, 1991: 302).

Seeman, yabancılaşma durumunun en temel ögesinin, bireyin kurumsal yapılar karşısında duyduğu çok yönlü güçsüzlük olduğunu vurgular. Bireyin, ekonomik-politik (K.Marx-F.Engels), merkezi bürokrasi-devlet yönetimi (M.Weber), kitle iletişim araçları-kitle kültürü (M.Horkheimer-Adorno) vb. karşısında duyduğu güçsüzlük, endüstri devrimi sonrası insanının temel sorununu oluşturur. Bu yüzden de E.Kahlers, Manifesto'yu çağrıştıran bir söylemle, bu tarihsel serüveni "insanların tarihi, insanların yabancılaşmalarının tarihidir" diye özetlemeye çalışır (Teber, 1990: 153-154).

Yabancılaşmanın özellikleri

Yapılan araştırmalara göre yabancılaşmanın çeşitli özellikleri öne çıkmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibi ele alınabilir (Şimşek vd., 2011: 315):

- "Yabancılaşma bir kavram ilişkisi olarak, birinin veya bir şeyin, birisinden veya başka bir şeyden yabancılaşması ile ilgilidir.
- Yabancılaşma insanın doğasında vardır.
- Yabancılaşma ilk yaşamlarda üretilmiştir.
- Yabancılaşma kişilerin sosyal çevreleri ile yakın bir ilişki göstermektedir.
- Yabancılaşmanın modern biçiminde, kişiler ve yer aldıkları çevre arasındaki hızlandırılmış farklı güçlerin etkisi de önem taşımaktadır.
- Yabancılaşma da, daha fazla rekabet, kıskançlık, karşılıklı itaatsizlik ve saldırganlık dürtüsü gibi farklı insan ilişkileri ortaya çıkabilmektedir."

Yabancılaşmanın Türleri

Yabancılaşma farklı boyutlarda ele alınmışsa da en çok kabul gören sınıflandırma Seeman'ın geliştirdiği tasniflemedir. Seeman, sosyolojik ve psikolojik araştırmalara dayanarak ortaya koyduğu yabancılaşma kavramına ilişkin beş temel boyut öne sürmüştür. Bunlar; güçsüzlük, anlamsızlık, normsuzluk, tecrit edilme duygusu ve kendine yabancılaşmadır (Tolan, 1991: 302).

Güçsüzlük: Bireyin kendi davranışının istediği sonuçları elde edemeyeceğine ya da aradığı desteği bulamayacağına ilişkin olumsuz algılamasından, beklentisinden kaynaklanan duygudur (Bayhan, 1997: 39). Seeman (1959), bu kavramı, bireyin kendi ürettiği ürünleri ile üretim sürecinde kullandığı araçların sonuçları üzerinde denetim hakkına sahip olmaması üzerinden tanımlamaktadır.

Anlamsızlık: Bireyin kendi davranışlarını, önceden tahmin etmede kolaylık sağlayacak olan şekilleri, formları ve işaretleri çözme becerisinde olmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır (Bayhan, 1997: 39). Bir başka ifadeyle, bireyin hangi doğrulara inanması gerektiği konusunda yeterinde aydınlan-

mamışı halidir. İnsanın çevresinde olup biten toplumsal olayları anlamsız bulması ve kendisini “dışlanmış” hissetmesi ve nihayetinde toplumdaki çekilmiş sayması neden olmaktadır. Dünyada yaşanan her şeyin anlamsız hale gelmesi ve insanın yaşamaktan bıkmaması bu tür bir yabancılaşmayı ortaya çıkarmaktadır.

Tolan’a göre (2005), “anlamsızlık özelikle bireysel karar verme sürecinde, bireyin kendi doğrularından hiçbirinin genel toplumsal doğrularla çakışmaması durumunda gözlenen bir durumdur.”

Normsuzluk: Toplumca belirlenen amaçlara varabilmek için gerekli yükselmeyi sağlayacak araçların yetersizliği karşısında, bireyi topluca yukarıya tırmandıracak yoğun ve güçlü baskılar toplumda giderek artmaktadır. Bu durumda birey, kanunsuz ve meşru olmayan araçlar kullanabilir (Bayhan, 1997: 39). Kuralların etkisini yitirmesi ve amaçlara erişebilmek için “her yol mubahtır” anlayışı ve bu anlayışa olan inanç bu kategori hali yaygınlaştırmaktadır.

Kentleşme, hızlı ve çarpık sanayileşme, ekonomik kalkınma gibi durumlarda var olan normlar toplumsal ihtiyaçlara yanıt oluşturamamaktadır. Yeni normların oluşması uzun süreceğinde ortada bir boşluk açığa çıkar. Dolayısıyla bu da anomiyi meydana getirir.

Tecrit Edilme: Toplum tarafından yüksek değer verilen şeylere bireylerin, düşük değer vermelerinden kaynaklanan durumdur. Bireyin bulunduğu fiziksel çevrede diğer insanlarla ilişkide bulunmaktan kaçınması veya var olan ilişkiyi en aza indirgemesi olarak tanımlanabilir (Bayhan, 1997: 39). Örnek olarak, son dönemlerde “tersine göç” gerçekleştirilerek kapitalist toplumun öngördüğü ve verdiği nimetleri (otomobil, iş, mülkiyet vs.) elinin tersiyle iterek doğaya dönen birçok kentli birey gösterilebilir.

Kendine Yabancılaşma: Tolan’a (2005) göre kendine yabancılaşma, bireyin kendi yetenek, potansiyel ve öz güçlerini

kendisi dışında, kendine yabancı görmesi olarak da betimlenebilir. Aynı zamanda, kendine yabancılaşma, anlamsızlık ve güçsüzlükle çok yakından ilişkilidir. Bireyin şimdiki durumunun, toplumsal şartların uygun olması halinde daha iyi olabileceği ve mevcut durumun kötü olduğuna inanmasından kaynaklanan bir kategoridir (Bayhan, 1997: 39-40).

Kendine yabancılaşma, bireyin kendisini mutlu eden, ödüllendirici gerçek doyum sağlayan etkinlikler bulmakta yetersiz kalması olarak tanımlanmaktadır.

KAPİTALİST SİSTEMDE BİREYİN YABANCILAŞMASI

Tüketim kültürünü merkezine alan kapitalizm açısından tüketimin nihai amacı, tüketicilerin ihtiyaç ve isteklerinin karşılanması değil bilakis tüketicinin metalaştırılması ve yeniden metalaştırılmaya çalışılması olmaktadır (Bauman, 2013: 40). Tüketicinin meta haline gelmesi ise yabancılaşma olgusu ile birlikte gerçekleşmektedir. Tüketim kültürü ile yabancılaşma arasında kurulan kopmaz bağ aynı zamanda tüketim kültürüne has “korkularla” birlikte düşünülmelidir. Duman (2018: 304)’ın ifadeleriyle tüketim toplumuna ayak uyduramama, demode olma, toplumdaki soyutlanma gibi ideal tüketici olamama düşüncesi bu “korkuyu” yaratmaktadır.

Ayrıca, Fromm’un ifadesiyle, bürokratik olarak örgütlenen ve merkezileşen bir sanayi toplumunda zevkler, insanları maksimum düzeyde tüketecek ve bunu da önceden tahmin edilebilir ve karlı yönlerde yapacak şekilde yönlendirilir. Bu biçimiyle bir “standartizasyon” süreci yaşanmakta ve “yeni insan” tipi yaratılmaktadır. Bu da “homo mechanicus” yani mekanik insan olmaktadır (Fromm, 1992: 55).

Bauman (1997: 83), tüketim kültürünü, metaların mübadele değerinin ortadan kalkması, malların “yarar işlevi” yerine “gösterge işlevi”nin ön plana çıkması olarak tanımlar. Ona göre, alış-satış yapılan, imreni-

len, tüketilen şey, göstergelerdir. Benzer şekilde Debord'da, Gösteri Toplumu (1996) adlı eserinde, metaların şenlikli bir gösterinin aksesuarları haline geldikleri ve yaşamlarımızı büsbütün işgal ettiklerini ileri sürer. Ona göre, görülen dünya metaların dünyasıdır. Böyle bir dünyada, metanın etrafı göstergeyle donatıldığı için mallar yalnızca "meta" olmakla kalmayıp, göstergeye dönüşmüş, hatta göstergeler de metalaşmıştır. Bu yüzdendir ki, tüketim toplumunda en büyük tüketim metalaşan göstergelere yöneliktir.

Don Slater, tüketim kültürünün özelliklerini sistematik bir şekilde açıklama yoluna gitmiştir:

- 1- Tüketici kültürü tüketmenin kültürüdür
- 2- Tüketici kültürü pazar toplumunun kültürüdür
- 3- Tüketici kültürü ilk olarak evrensel ve kişisel olmayan niteliklerdir
- 4- Tüketim kültürü, özgürlüğü özel yaşam ve özel seçim ile özdeşleştirir.
- 5- Tüketici ihtiyaçları ilke olarak sınırsız ve duyurulmazdır.
- 6- Tüketim kültürü post-geleneksel toplumda kimlik ve statü belirlemede ayrıcalıklı bir ortamdır
- 7- Tüketim kültürü, çağdaş güç deneyiminde kültürün öneminin artışı temsil eder (Aktaran: Odabaşı, 2006: 46).

Bu noktada değerlendirildiğinde günümüzde bireyciliğin ön plana çıktığını görmekteyiz ve buna bağlı olarak tüketimin öznesi olarak ele alınan insan olgusu tam anlamıyla "yabancılaşmaktadır". Özellikle, son yıllarda giderek artan ve yaşamlarını "metaya" bağlı olarak sürdüren birey sayısının da giderek arttığını ifade etmek zor değildir. Gazete ve haber bültenlerinde sık sık karşımıza çıkan haberleri incelediğimizde insanların "ürünleri" elde etmek için hem üretim hem de tüketim sürecinde ürünün "kölesi" haline geldiklerini söyleyebiliriz.

SONUÇ

Yabancılaşma kavramı, özellikle kitle tüketim kültürünün yaygınlaşması ile birlikte günümüzde ister toplumsal ister bireysel olsun birçok sorunun kaynağında yer almaktadır. Çözüm önerileri konusunda ise bahsini ettiğimiz kuramların yaklaşımları farklılaşmaktadır.

Günümüzde ise yabancılaşma uç boyutlara çıkmaktadır ve kapitalizmin olmazsa olmazı olan "tüketim toplumunda" doğrudan "özne" halini almaktadır. Günümüz insanı, kendi özüne yabancılaşan ve makineleşen bir canavara dönüşmüştür. Tüketmek için yaşamaktadır ve tükettikçe de yabancılaşır. Paradoksal bir çevrim içerisinde dönüp durmaktadır, artık zaman ve mekân.

İnsanın kendi ürettiği üründen, doğal ve toplumsal çevresinden uzaklaşarak bu ürünlerin ve çevrenin hakimiyeti altına girmesi olarak tanımlamamız mümkün olan yabancılaşma aynı zamanda insanı robotlaştıran ve alınır satılır birer meta haline getiren "uygarlık biçimine" karşı bir başkaldırının da simgesi olmaktadır. Bu da yabancılaşma kavramını sosyolojik ve psikolojik bir olgu olmasının yanı sıra siyasal ve felsefi bir anlam taşımamasını da beraberinde getirmiştir.

Yabancılaşma kavramı son tahlilde kapitalist iktisadi/sosyal düzenin toplumsal yaşama sirayeti sırasında kendiliğinden kapitalizmin doğal bir sonucu/süreci olarak ortaya çıkar. Üretim ilişkileri içerisinde olan birey/proleter, toplumsal yaşamda yabancılaşmaya maruz kalmaktadır. Çünkü kapitalist toplumlarda işçilerin geçinmek için ücrete ihtiyaçları vardır. Ücret alabilmek için de mal üretirler. Aynı şekilde işçiler mal elde edebilmek için onları (kendi ürettiklerini) değişim aracı olan "para" ile satın almak zorunda kalırlar ve tüketici olurlar. Bu sürecin olumsuz etkilerinden birisi "yabancılaşma"dır. Zamanla insanın kendisine yabancılaşması ve tüketim kültürünün pazarlama teknikleriyle (reklamlar, kampanyalar vs.) kamçılanması sonucu, sürekli alışveriş peşinde koşmayı ve satın almayı mutluluk kabul eden ve bundan

büyük bir haz duyan bir kültürün temelleri atılmıştır.

Özetle, yabancılaşma kapitalist toplumun öngörülebilir ve hem bireysel hem de toplumsal bir sonucu olarak ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Aydoğan, E. (2015). Marx ve Öncüllerinde Yabancılaşma Kavramı, *Journal Of Social Sciences*, 54, s. 273-282.
- Aytaç, Ö. (2005). Modern Bürokrasiler ve Yabancılaşma Ethosu, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), s. 319-348.
- Bayhan, Vehbi (1997). *Anomi ve Yabancılaşma*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri.
- Baudrillard, J. (2008). *Tüketim Toplumu*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z.(2000). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzluklar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. *Özgürlük*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2013). *Akışkan Gözetim*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Demirel, S. ve Yegen, C. (2015). Tüketim, Postmodernizm ve Kapitalizm Örgüsü, *İlef Dergisi*, s.115-138.
- Duman, Zeki. (2018). *Tüketim Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fromm, E. (2015). *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum*, Say Yayınları.
- Fromm, E. (2014). *Marx'ın İnsan Anlayışı*, Say Yayınları.
- Gilbert, J.(2012). *Antikapitalizm ve Kültür*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hartman, K (2014). *Küresel Çarkın Dışında Kalanlar, Tüketim Toplumdaki Yeni Fakirlik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Kara, Zülküf (2013). *Bauman Sosyolojisi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kara, M.A. (2018). *Göç Yazıları*, Ankara: Kırmızı Çatı Yayınları.
- Kıyan, Zafer (2016). *Kapitalizmde Kültürün İkili Yapısı, Metalaştırma ve Direnç*, Ankara: Notabene Yayınları.
- Koç, B.(2013). Yabancılaşma ve Modern Tüketim Mabetleri Üzerine Bir Çözümleme, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, s. 205-225.
- Marcuse, Herbert, (1997), *Tek Boyutlu İnsan*, Çeviren: Aziz Yardımlı, İstanbul : Idea Yay.
- Marx, Karl (2011). *1844 El Yazmaları-Ekonomi Politik ve Felsefe*, Sol Yayınları. (4. Baskım).
- Marx, Karl ve Engels, Friedrich (2013). *Alman İdeolojisi*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Marx, K. ve Engels, F. (2015). *Komünist Manifesto*, İstanbul: Yordam Yayınları.
- Marx, K. (2015). *Kapital 1.Cilt*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Ofluoğlu, Gökhan ve Büyükyılmaz, Ozan (2008). Yabancılaşmanın Teorik Gelişimi ve Tarihsel Süreç İçinde Farklı Alanlarda Görünümleri. *Kamu-İş*, 10 (1), 113-144.
- Ritzer, G. (2011). *Toplumun McDonalddlaştırılması*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Savaş, M. (2015). Okullarda Örgütsel Davranış ve Yabancılaşma, <http://eytepe.com/2016/02/24/469/>.
- Şimşek, M.Ş. ve diğerleri (2011). Örgütlerde Yabancılaşmanın Yönetimi Araştırması, *14. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, Erzurum:Atatürk Üniversitesi, s. 569-587.
- Tolan, Barlas, (1981), *Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma*, Ankara: İktisadi İdari Bilimler Akademisi Yayınları.
- Tolan, Barlas, (1991), *Toplum Bilimlerine Giriş*, Ankara: Adım Yayıncılık
- Tolan, Barlas (1996). *Toplum Bilimlerine Giriş*, Murat & Adım Yayınları.
- Veblen, T. B.,(2016). *Aylak Sınıfın Teorisi*, Heretik Yayınları.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Kara, M. A. (2018). Kitle Tüketimi Kültüründe Yabancılaşma, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7820>, Number: 73 Winter 2018, p. 417-426.